

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОВОЄННОГО СТАНІВ

Редько Валерій Григорович

доктор педагогічних наук, доцент,

завідувач відділу навчання іноземних мов

Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна

В умовах **воєнного стану** особлива функція у процесі навчання іноземних мов належить **уроку**, який часто може проводитися в доволі незвичних і не типових локаціях і формах, не завжди характерних традиційному навчальному процесу. Як засвідчує практика, зумовлена такими обставинами, не завжди вчитель та учні знаходять, як це було раніше, раціональні та ефективні види комунікативної взаємодії під час навчання іншомовного спілкування. Цьому значною мірою заважають умови, що виникли, які не повною мірою можуть сприяти досягненню очікуваних результатів, яких отримував учитель у роботі з учнями в інших ситуаціях надання освітніх послуг.

За будь-яких обставин, що склалися і можуть негативно впливати не тільки на рівень навчальних досягнень учнів, але й на професійну діяльність учителя, цілі та зміст навчання іншомовного спілкування не повинні змінювати своє орієнтування на основні тенденції розвитку сучасної вітчизняної шкільної іншомовної освіти і забезпечувати виконання вимог модельних навчальних програм. А відтак, урок як своєрідна мікромодель навчального процесу, що здійснюється в нетипових умовах взаємодії учня і вчителя, має, як і раніше, виконувати свої функції, не втрачаючи дидактичного та методичного потенціалу.

У представленому нижче матеріалі спробуємо зорієнтувати вчителя в доцільності дотримуватися сформульованих рекомендацій щодо змісту уроків іноземних мов навіть в нетипових соціальних умовах, що виникли в його професійній діяльності.

1. Цілі та завдання кожного уроку необхідно розглядати частиною загальної мети навчання іноземної мови в ЗЗСО, вони окреслюють обсяг мовного, мовленнєвого та інформаційного матеріалу, яким учні повинні оволодіти у межах певної сфери і теми спілкування на рівні, визначеному чинною модельною навчальною програмою.

2. Види навчальної діяльності, що вчитель використовує у змісті уроків, мають бути комунікативно спрямованими, надавати учням змогу успішно самостійно виконувати мовні операції та мовленнєві дії, котрі сприяють оволодінню іншомовним спілкуванням в усній і письмовій формах у межах тем, що вивчаються.

3. Зміст уроків повинен спрямовуватися на збалансоване комплексне оволодіння школярами у межах вимог навчальної програми всіма видами мовленнєвої діяльності (говорінням, аудіюванням, читанням, письмом), де кожний із них є метою навчання.

4. Навчальна діяльність у межах уроків має забезпечувати паралельне та взаємопов'язане оволодіння учнями усним і писемним мовленням, причому її обсяг і види варіюються залежно від складності змісту матеріалу та трудності його засвоєння.

5. Види навчальної діяльності, способи і форми їх виконання повинні бути вмотивованими, учні мають усвідомлювати їх потребу і важливість для реалізації власних іншомовних комунікативних намірів.

6. Зміст уроків має містити ефективну і доцільно сконструйовану методичну систему вправ і завдань, що сприяє пред'явленню та активізації нового навчального матеріалу і спрямовується на досягнення такого рівня сформованості в учнів мовних навичок і мовленнєвих умінь, який надає їм змогу набувати досвіду відповідної комунікативної поведінки в різних ситуаціях спілкування. При чому вибір видів і запропонована ієрархія вправ і завдань повинні різнобічно узгоджуватися з метою навчання і бути здатними забезпечувати її успішне виконання.

7. Усі види вправ і завдань уроків повинні бути методично доцільно організовані відповідно до принципу наступності, який передбачає, що кожний наступний вид забезпечується набутих досвідом учнів, а операції і дії, що виконуються, є складнішими від попередніх.

8. Недоцільно перевантажувати зміст уроків великою кількістю вправ і завдань. Здійснені нами відповідні дослідження дали змогу окреслити межі їх оптимальної кількості: 5–7 видів навчальної діяльності, які учні спроможні успішно, усвідомлено, без зайвого поспіху і надмірного фізичного напруження виконати за 45 хвилин уроку. Кількість видів варіюється у цих межах і залежить від складності навчального матеріалу і трудності його засвоєння.

9. Кількість нових навчальних одиниць (на уроках іноземної мови це переважно мовні одиниці), визначених для пред'явлення та активізації на одному занятті, не повинна перевищувати межі 7 ± 2 . За твердженням методистів і психологів та підтверджено нашими дослідженнями, це саме той оптимальний обсяг, який учень спроможний успішно засвоїти за один урок.

10. Недоцільно прогнозувати засвоєння школярами всіх аспектів певних граматичних явищ упродовж одного уроку. Організацію навчання нового іншомовного граматичного матеріалу можна здійснювати методом його квантування на частини, що взаємопов'язані між собою і вивчаються на окремих уроках. Зміст і кількість квантів залежить від виду граматичного явища, зокрема його складності та трудності засвоєння. Як засвідчує шкільна практика, до таких належать дієслівні часові форми (формування і використання), відмінювання правильних і неправильних дієслів, утворення різних форм іменників і прикметників, порядок слів у реченнях різних типів тощо.

11. У процесі навчання окремих граматичних явищ доцільно застосовувати інструкції, схеми, таблиці, що можуть виконувати подвійну функцію: а) презентувати, систематизувати або/і узагальнювати інформацію про особливості формування і сфери використання граматичних одиниць; б) слугувати орієнтовною основою навчальної діяльності під час самостійного виконання учнями аналогічних операцій і дій в іншому мовленнєвому середовищі. Ці засоби мають бути чіткими, не викликати подвійних асоціацій.

12. Уроки повинні містити ефективну систему повторення. Як засвідчує шкільна практика, найбільшій увазі у процесі навчання потребують граматичні явища, зокрема форми дієслів минулих і майбутніх часів, умовних способів *Conditional Mood* (англійська мова), *Modo Condicional* (іспанська мова), *Konjunktiv* (німецька мова), *Conditionnel* (французька мова), форми дієслів у *Subjunctive Mood* (англійська мова), *Modo Subjuntivo* (іспанська мова), *Le Subjonctif* (французька мова), узгодження дієслівних часів у складнопідрядних реченнях тощо. У зв'язку з цим до змісту уроків доцільно долучати узагальнювальні схеми та/або таблиці. Вони дають учням змогу актуалізувати матеріал, вивчений на попередніх етапах навчання, і слугують

орієнтовною основою діяльності. Ця потреба є особливо необхідною з причин відсутності в учнів у навчальному процесі реального іншомовного середовища, яке могло б впливати на всі їхні аналізатори і забезпечувати їм постійний вербальний контакт з іншомовними одиницями, що долучаються до змісту текстів для читання або прогноуються комунікативними потребами учнів під час породження ними мовленнєвих продуктів в усній або письмовій формах у межах комунікативної діяльності у межах теми, що вивчається на уроці. Для того, щоб такі мовні одиниці закарбувалися в довготривалій пам'яті, вчителеві необхідно забезпечити їх подальшу активізацію в різному мовному оточенні в рецептивних і продуктивних видах мовленнєвої діяльності на наступних щонайменше 4–6-ти уроках, пропонуючи відповідні вправи і завдання.

13. До змісту уроків необхідно добирати дидактично доцільні ілюстративні матеріали, що виконують три основні функції: а) допоміжного засобу семантизації значення нової лексичної одиниці; б) засобу конкретизації змісту тексту для читання/аудіювання; в) візуального інформаційного середовища для продукування висловлення в усній або письмовій формі. У зв'язку з цим ілюстративні матеріали мають бути чіткими, доступними для адекватного сприймання всіма учнями і не викликати подвійних асоціацій.

14. Згідно з вимогами навчальної програми, учні повинні оволодівати різними видами читання, зокрема, а) *ознайомлювальним* (з розумінням основного змісту тексту), б) *вивчальним* (з повним розумінням змісту тексту), в) *переглядовим* (з метою визначення тематики тексту). З огляду на це, учителеві потрібно враховувати цю особливість і передбачати відповідні види навчальної діяльності. Їх обсяг, зміст і складність залежать від виду читання. Доцільно у змісті уроків використовувати тексти, за якими передбачається навчання різних видів читання.

15. Види навчальної діяльності, що вчитель планує для уроку, мають узгоджуватися з принципами доступності, наступності, комунікативної цінності та передбачати виконання школярами дій, спрямованих як на засвоєння мовних аспектів іншомовного спілкування (формування та розвиток фонетичних, лексичних і граматичних навичок), так і на становлення і розвиток мовленнєвих умінь у різних видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, говорінні, читанні, письмі). Звісно, що в кожному уроці може бути різне співвідношення вправ і завдань, які забезпечують оволодіння мовою і мовленням. Воно залежить від мети уроку, а також від складності змісту навчального матеріалу і трудності його засвоєння. Так, урок, у якому буде здійснюватися робота з текстом для читання, має містити більше вправ і завдань, пов'язаних із оволодінням учнями мовним матеріалом, на якому побудовано текст, а також тих, які забезпечують усвідомлення та контроль рівня засвоєння інформації, викладеної в його змісті. Однак це не означає, що водночас із цими видами навчальної роботи не можуть використовуватися вправи і завдання, що забезпечують активізацію інших мовних одиниць та розвиток інших видів мовленнєвої діяльності.

16. З огляду на те, що практична мета навчання іноземної мови у ЗЗСО передбачає оволодіння учнями комунікативною діяльністю в усній та письмовій формах, методично виправдано, щоб види навчальної роботи, які мають виконувати учні, були комунікативно спрямованими. Втім це не заперечує використання на уроках різних видів мовних вправ, які забезпечують засвоєння значень лексичних і граматичних одиниць, усвідомлення їх форми та правил застосування (функцій) у мовленні. Доцільно пропонувати види роботи, що надають учням змогу активно і усвідомлено використовувати нові мовні одиниці в усному і писемному мовленні в різних видах мовленнєвої діяльності на рівні речень, мікрвисловлень і невеликих за обсягом текстів. Учні повинні навчитися ідентифікувати ці мовні одиниці в

рецептивних видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні та читанні) й самостійно продукувати з ними речення і тексти в усній та письмовій формах (в говорінні та на письмі).

17. Учителеві варто враховувати, що не всі школярі на однаковому рівні можуть засвоїти новий навчальний матеріал за один урок: для цього їм потрібен різний час, оскільки кожен учень має індивідуальну траєкторію навчання. Тож, необхідно передбачати в наступних уроках вправи і завдання, що сприяють актуалізації, активізації та повторенню раніше вивченого матеріалу. Його доцільно долучати до змісту різноманітних вправ і завдань.

18. Кожний урок розглядається цілісним продуктом, що має не лише дидактично доцільну структуру, вибудовану згідно з принципом наступності, а й методично доцільну завершеність. Види діяльності, котрі учні виконують упродовж уроку, повинні узгоджуватися з його метою, а вчитель має забезпечувати успішну роботу відповідно до завдань кожної діяльності, долучаючи до цього всіх учнів.

19. Зміст і форми засвоєння навчального матеріалу, що пропонує вчитель учням для самостійного використання в домашніх умовах, повинні узгоджуватися з їх аналогами, які мали місце на уроці. Домашня самостійна робота зазвичай передбачає закріплення вивченого на уроці матеріалу, а тому недоцільно планувати нові види навчальної діяльності або не типові для учнів форми їх виконання. Проте це не означає, що зміст домашніх завдань не може передбачати елементи творчості, які спонукають учнів до роздумів, аналізу, висловлення свого ставлення або власних оцінних суджень щодо предмету спілкування, систематизації, узагальнень. Зміст домашньої роботи може слугувати певним підґрунтям для навчальної діяльності на наступному уроці. Важливо, щоб учитель чітко прогнозував час, який учні можуть витратити на її виконання. Його межі регламентовані відповідним документом МОН України.

Отже, урок іноземної мови як найбільш типова форма організації навчання іншомовного спілкування в ЗЗСО доцільно розглядати своєрідним освітнім комунікативним мікросередовищем, у межах якого виконуються завдання, сплановані вчителем для спільної діяльності з учнями з урахуванням чинних умов воєнного стану. Орієнтовною основою та концептуальними засадами для вибору методів, форм і засобів такої роботи мають слугувати тенденції розвитку сучасної шкільної іншомовної освіти, зокрема комунікативний, компетентнісний, діяльнісний, особистісно орієнтований та культурологічний підходи до визначення змісту навчання, що узгоджується з європейськими освітніми стандартами і не суперечить особливостям організації освіти в українській школі.

Одним із можливих варіантів організації процесу навчання іноземних мов учнів, які в **повоєнний період** повернуться у свій клас для очного навчання, можуть бути **уроки вирівнювання**, зміст яких спрямовується на ліквідацію відставань у набутті навчального досвіду іншомовного спілкування, якщо ці здобувачі освіти не демонструють рівень освітніх досягнень, визначених навчальними програмами з іноземних мов для відповідного класу. На таких уроках присутні всі учні класу, втім кожний із них упродовж тривалого часу, зумовленого воєнним станом, навчався в різних умовах, зокрема в локаціях (вдома, на виїзді в межах України чи за кордоном), в різних часових межах, відведених на оволодіння іноземною мовою, в інших учнівських колективах, часто з іншими вчителями, використовуючи різні підручники тощо. Усі ці чинники своєрідно впливали не тільки на якість освіти, але й на психофізіологічні особливості розвитку учнів. Щоб ліквідувати негативні наслідки процесу навчання, зумовлені таким станом, доцільно провести моніторинг рівня освітніх досягнень учнів, який дасть змогу визначити обсяг залишкових знань

кожного з них, і за його результатами здійснити певні коригування як в організації змісту навчання, так і в процесі його засвоєння.

Для ефективної організації уроків вирівнювання доцільно дотримуватися таких етапів:

- провести моніторинг рівня навчальних досягнень учнів, використавши для цього матеріали, передбачені навчальними програмами з усіх видів мовленнєвої діяльності у межах тематики спілкування відповідно до кожного класу;
- здійснити аналіз результатів моніторингу з метою з'ясування обсягу і тематики засвоєного навчального матеріалу і визначення стартового рівня, з якого варто розпочинати процес вирівнювання. Якщо під час перебування в різних умовах навчання іноземної мови учні деколи використовували інші підручники, в яких теми для навчання іншомовного спілкування презентовані в різній структурній послідовності, то вчителів доцільно готувати диференційовані завдання для проведення моніторингу з урахуванням розвитку тем, у межах яких здійснювалося навчання кожного учня;
- за результатами отриманої інформації у процесі проведення уроків вирівнювання доцільно активно застосовувати диференційований підхід до добору навчальних матеріалів для роботи з учнями різних рівнів навченості;
- організовуючи роботу на уроках вирівнювання, необхідно враховувати індивідуальні психофізіологічні особливості та потенційні можливості учнів, що зумовить використання різних засобів навчання відповідно до можливостей кожного з них, зокрема а) превалювання зорового, слухового, мовленнєво-моторного, рухового аналізаторів, б) потенційні можливості до його засвоєння, в) траєкторію їхнього розвитку, що є важливим чинником впливу на процеси сприймання та усвідомлення навчального матеріалу;
- передбачити широке використання ілюстративної та предметної наочності, аудіо-відео матеріалів, що дозволяє доступніше і глибше усвідомлювати зміст об'єктів вивчення;
- активізувати формування механізмів іншомовного спілкування, використовуючи тематично доступні мовленнєві ситуації/мікроситуації, рольові ігри, проектну роботу, які сприяють наближенню висловлень учнів до реальних умов мовленнєвої взаємодії;
- ширше долучати до процесу навчання, окрім розповсюджених у шкільній практиці індивідуальних форм роботи, парні, групові, що характерні реальним умовам спілкування і можуть проводитися за зразком як орієнтовною основою діяльності та слугувати своєрідним алгоритмом виконання учнями іншомовних комунікативних дій;
- регулярно інформувати учнів про результати їхньої роботи, доступно, обґрунтовано і етично коментуючи виконані ними на уроках і вдома види діяльності, що дає їм змогу об'єктивно оцінювати свою роботу та знаходити шляхи її удосконалення.

Список використаних джерел:

1. Common european framework of reference for languages: learning, teaching, assessment. Companion volume (2020), Strasbourg, 278 p.
2. Редько В.Г., Шаленко О.П., Сотникова С.І., Коваленко О.Я., Коропецька І.Б., Якоб О.М., Самойлюкевич І.В., Добра О.М., Кіор Т.М. Модельна навчальна програма «Іноземна мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти. 2021.
3. Редько В.Г. Теоретико-методичні засади компетентнісно-діяльнісної технології навчання іноземних мов. *Fundamental and applied researches in practice of scientific schools: International Scientific Journal*. 2018. Number 2. Volume 26. P.313–320.